Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

# Biti Rom: Impresije uz knjigu "Kenotaf za ubijene tešanjske Rome" Amira Brke

Hajrudin Somun

U ovom aprilu 2022. koji se danas izmiče bivstvovanju, ali ne i pamćenju ljudske jedinke, bilo je više datuma sve tri jednobožačke vjere koji se rijetko steknu baš u jednom mjesecu. Iako bi u Bosni i Hercegovini takav mogao da bude svaki mjesec po njenoj vjerskoj isprepletenosti koju silom raspliću kasapi balkanskih nacionalizama. Bio je i osmi april, koji su Ujedinjene nacije proglasile Danom Roma, koji lutaju po svijetu, religijama i jezicima, ali i nesvjesno čuvajući ponešto od civilizacije iz svoje pradomovine Indije.

E, baš ovog posljednjeg Svjetskog dana Roma poštar Salko mi donese od Amira Brke njegovu posljednju knjigu "Kenotaf za ubijene tešanjske Rome", kao namijenjenu za taj dan. Pomno sam je pročitao, iz dva razloga. Prvo, što se od 2018, kada je Brka objavio studiju "Nisim Albahari, tragični revolucionar", čudim kako jedan rođeni pjesnik koji je na početku ovog vijeka dostigao poetski vrh bosanskog jezika, kao što je to učinio Abdulah Sidran na kraju prošlog, a istovremeno se bavio takozvanim naučnim radom, kao da je član bar jedne od toliko akademija nauka na Balkanu koliko ih nema pola Evrope. Ni s ovom knjigom, kao ni onom o Nisimu Albahariju iz 2018. godine, ne bi se postidio da je profesor na Cambridgeu ili Harvardu. Nema Amir akademsku titulu, ali je u međuvremenu između za mnoge tih nepomirljivih kategorija objavio desetine poetskih zbirki. U "Nebeskom nomadu" ima sonete za koje sam mislio da ih više niko, poslije Skendera Kulenovića, ne može takvima izbrusiti. On je odlučio da prekopa historijske i duhovne temelje svog Tešnja. I da ga ne napušta za račun metropolskih sinekura, nego ga učini kulturnim centrom koji, poput renesansnih italijanskih gradova, duhovno daleko nadmašuje svoju veličinu.

Drugi je razlog što mi je Amir Brka, da se postidim od toga, osvijetlio mnogo šta što sam samo mutno od djetinjstva saznavao o tom lutalačkom narodu. A pogotovo o stradanju Roma bivše Jugoslavije i današnje BiH u Drugom svjetskom ratu. Da bi razlučio mnoge stvari koje spadaju u predrasude ili njihovo namjerno zaobilaženje, on se poslužio i do tančina istraživački razradio zatiranje tešanjskih Roma na koje se odnosi pola knjige. Posebno onih koji su 1942. odvedeni u Jasenovac, gdje je mučki likvidirano najmanje 30.000 Roma. Brka je citirao jednog od rijetkih preživjelih jasenovačkih zatočenika, vijećnika AVNOJ-a Mladena Ivekovića, koji se sjećao kako se tamo "dnevno ubijalo na vagone cigančadi" i kako je "užasan i jezovit bio koncert" koji su, pjevajući "Ciganski oproštaj", priredili "svima nama i nebu u bezimnoj nadi da će

ih pjesma i njihova muzika spasiti od smrti". A sam Brka je uspio, kao niko drugi prije njega, da skupi imena i prezimena 172 Roma koji su odvedeni u Jasenovac. I da, što je isto toliko važno, opovrgne nastojanja da se rehabilituje ustaški doglavnik Ademaga Mešić, takođe poznat Tešnjak, ali na ravni svoje visoke pozicije u Pavelićevoj NDH. On je navodno nastojao, ali ne i spriječio stradanje tešanjskih Cigana, kao i drugih antifašista. Dr. Husnija Kamberović je u recenziji knjige napisao da je Brka "pokazao kako se romskim žrtvama manipuliralo nakon rata, a potom je raskrinkao mit o njihovom navodnom spašavanju".

O naučnoj vrijednosti Brkine knjige reći će još više akademski eksperti nedavne prošlosti Bosne. Prateći u njoj put kojim su Romi prošli od indijske pradomovine do Bosne, jasno je da ih je svijet, "radikalno nesklon" prema njima, priznao za narod tek prije pola vijeka. Od tada se univerzalno priznaje i sve više ustaljuje ime Roma koji su vijekovima nazivani Ciganima, u sto varijanti i na sto jezika. A u ovim našim krajevima još i Gurbetima, što Romi smatraju još pogrdnijim od Cigana. To ime Rom, kojim su sami sebe zvali, na njihovom jeziku znači čovjek, čime hoće reći da se poimaju pripadnicima ljudske vrste, da je time, kako kaže Brka, "sublimirana i zla kob ovog naroda". Da je u njemu "implicirana teška historijska optužba čovječanstvu zbog nečovještva usljed kojeg je u tako dugom, epski dugom razdoblju, biti Rom za druge najčešće bilo razlog za odbacivanje i prezir, a nerijetko i za potpunu negaciju ljudske supstancijalnosti".

Na svom putu do Evrope Romi su formirali svoj romski jezik koji lingvisti smatraju mješavinom hindustanskog i sanskrita. Usput su ga obogaćivali, ili osiromašivali, kako se uzme, ali nikad zaboravljali. Krajem 1960-ih sam pred putovanje u Indiju pročitao knjigu pjesnikinje Vesne Krmpotić, koja je tamo provela četiri godine kao supruga jugoslovenskog diplomate. U njoj je zapisala detalj o romskom pamćenju svojih korijena. Kad se vratila u Beograd, jednog dana joj je na vrata pokucala Ciganka i nudila jaja i još ponešto. Kad joj se Vesna obratila na hindustanskom, ova se iznenadila i upitala. "Odakle ti znaš moj jezik?". Ovim primjerom se, inače, služim kad hoću da kažem kako je jezik u ljudskom pamćenju dugotrajniji od bilo koje nacionalne ili vjerske pripadnosti.

Dalje prolazeći kroz Brkinu knjigu, i nehotice su mi se javljale asocijacije čak na pedesete godine prošlog vijeka, kad smo kao đaci išli u Faletiće iznad Sarajeva da gledamo kako se snima film "Hanka" po priči Isaka Samokovlije. Tada niko ni u novinama nije govorio drukčije nego da je Ciganku Hanku igrala Vera Gregorič, glumica rasne ciganske ljepote. Od tada se dosta promijenilo u legalnom i društvenom položaju Roma. Iako smo već uveliko ušli u 21. vijek, ipak će malo ko za njih reći drukčije nego da su Cigani. Od 2017. godine se za nacistički genocid ili holokaust nad Romima upotrebljava njihov romski izraz Samudaripen, što znači potpuno uništenje. Tako za jevrejski holokaust radije kažem da je po njihovom, Šoa.

## BERAČ ŽELJEZA

Iako se ne zapostavljaju pitanja koliko ni Romi ne mogu do kraja da se oslobode vrijednosnog sistema života, stranog zapadnim društvima, u današnjem zapadnom svijetu nije ni izdaleka iskorijenjena diskriminacija prema njihovim osnovnim ljudskim pravima. Kako i u srcu Evrope jačaju neofašistički pokreti i autoritarni sistemi vlasti,

sve više je pojava i manifestacija antisemitizma, islamofobije, ali i anticiganizma. Brka ima dosta primjera u svojoj knjizi, ali meni naumpade sudbina Nazifa Mujića iz filma Danisa Tanovića "Epizoda u životu berača željeza" koji je na Berlinskom festivalu proglašen najboljim evropskim glumcem. Niko ništa nije učinio da se oslobodi siromaštva u sopstvenoj Bosni kad se u nju vratio. Nego je, umjesto od festivala do festivala, putovao od naselja do naselja i nastavljao svoju ulogu "berača željeza". Skrhan bolešću, umro je u 48. godini tegobnog života. Ima i drukčijih, sretnijih i uspješnijih romskih sudbina, naravno. Poput Derve Sejdića, iz političkog dvojca sa Jakobom Fincijem. Nema dana da se ne spominju otkako se već deceniju i po bore zbog nemogućnosti da se kao Rom, odnosno kao Jevrej, kandiduju za parlament i najvišu funkciju u BiH. Jednom sam, prije desetak godina na nekoj konferenciji u hotelu Evropa stajao s Fincijem i američkim stručnjakom za balkanske i bosanske prilike Danielom Serwerom, kad ovaj primijeti: "Da mi je da vidim jednom i tog Sejdića, nigdje ga, a stalno se govori o dvojcu Sejdić – Finci".

Amir Brka se u svojoj knjizi nije posebno bavio romskom kulturom, iako je spomenuo stihove njihove pjesnikinje Gine Ranjičić: Ne znam, Bože, sebe samu/ Kako onda drugi da me shvati!? A ja ću se vratiti na posljednje stihove jedne romske narodne pjesme koju je preveo romolog, lingvista i akademik Rade Uhlik, od koga sam, prije Amira Brke, najviše saznao o bosanskohercegovačkim Ciganima. Taj stih glasi: Pamet u glavu, Bože, kad budeš iznova svijet stvarao.

Prvi objavljen u Oslobođenju.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.